

BIRKÁS ENDRE
(1913—1975)

1973-ban töltötte be Birkás Endre hatvanadik életévét. A Széchényi Könyvtárban akkor mindenki remélte: több éven át miénk is még az ő sokrétű felkészültségének nálunk oly gazdagon kamatozó, a mindennapokon érvényre jutó értéke. Mindannyian hittük, hosszú évekig szorgoskodik még körünkben. Sokáig látjuk még a Múzeum-kertben tovasiető, kissé hajló, üdvözlésre készségesen udvarias alakját. Látjuk még, amint asztala mögött rengeteg teendőjébe merül. Hittük: magánbeszélgetésekben sokszor élvezzük még fesztelenül oldott és mégis bizonyos kimért eleganciát is tükröző, zavart, fáradtságot, kedves félszegséggel vegyült szerénységet is egybeötöző lényét. Többször halljuk még év végi beszámolóját, amelyet osztálya nevében ad. Beszámol helyenként kicsit akadozva, mert a szereplés nem kenyeré, a fontoskodást, a sallangot megveti, a szépítés sem kenyere. Beszámol hitelesen. Az új érté-

keknek, melyek a nemzeti könyvgyűjteményt gyarapítják, némi visszafogott büszkeséggel örül; gyengéinket nem takargatja. Pontos képet akar rajzolni. Munkatársainak a véleményét is feloleli, amiről számot ad. Általában úgy vezet, hogy alig vehető észre főnöki szerepe, de mert szembeszökő páratlan jártassága a könyvészet terepén, vitathatatlan respekt övezi. Gondoltuk: lesz alkalom még némely fiatalabb munkatársunknak értésére adni, azoknak, akik közelebbről nem ismerhették igazán: ne figyelmetlenséget, zordságot, szigort lássanak benne, ha néha szórakozottan vagy talán kissé késve reagál bizonytalan megnyilvánulásukra. Úgy véltük: értésükre adjuk, elvárhatná sokaktól, hogy személyét, intellektusát részünkről nagyobb megbecsülés illesse. A könyvtár vezetősége őszinte örömmel

és teljes egyetértéssel csatlakozott az írók testületének és felügyelő minisztérium munkának ahhoz a szándékához, hogy irodalmi munkássága elismerésül hatvanadik születésnapja alkalmából az Elnöki Tanács által adományozható, a Munka-érdemrend ezüst fokozata kitüntetésben részesüljön.

Ebben az évben azután keserűen szorongató érzés és egyre erősödő aggodalom kerített hatalmába bennünket betegsége, gyorsan romló egészségi állapota láttán és hallatán. Egy ideje meg már tudtuk: közelesen mekkora gond nehezül a könyvtárra, milyen veszteségérzés leselkedik reánk munkatársakra, barátokra. Bekövetkezett, ami elkerülhetetlenné vált. Kevés vigasz, gyenge önyugtató ma nekünk, hogy a kitüntetés csekély elismerése még az aktívan munkálkodó embert érte; hogy egyik legjobb könyve második kiadásának tiszteletpéldányait még maga dedikálhatta azoknak, akiknek szánta; hogy sokágú tevékenysége egyikéért miniszteri dicséret illette a legutóbbi időkben.

Tapasztalhatta: teremtdő, alakuló új magyar világunkban kevesebben vannak már olyan „elfelejtett emberek”, akik rászolgálnak a megbecsülésre.

A gyászjelentés szövegezése közben nehezen találtuk meg a kifejezéseket, a hozzá méltó méltatást. Melyek a legjellegzetesebb jegyek, amelyek felölelik személyisége emlékeit, markánsan összegeznek a lezárult életutat. Bemutatják: kit vesztettünk el, de úgy, hogy nem mondunk túlzót — még a fájdalmas veszteség érzése se ragadtat el bennünket, nem mondunk semmi feleslegeset, mert így vagyunk hozzá hűek.

„Személyében a könyvek világának avatott ismerőjét, az irodalom művelőjét, mindenki által szeretett és becsült munkatársunkat vesztettük el” — adtuk tudtul szűkszavúan a fájdalmas hírt.

A könyvek világába, értelmiségi környezetbe született bele 1913-ban Budapesten. Tízéves korában Pécsre került, ahova apját a francia irodalomtörténet professzorává nevezte ki. Itt végezte középiskoláit, majd az egyetemet. Jogtudományi doktorátust szerzett. „A jog nem érdekelt, nem volt szándékom diplomámmal kenyeret keresni” — írja az összesen huszonöt sorba szorított életrajzában akkor, amikor már ötven évéről adhatott számot. 1938-ban katonáskodás és külföldi tanulmányutak után Budapesten az Egyetemi Nyomdánál helyezkedett el. Lektorkodott a kiadóhivatalban, később a vállalat könyvesboltjába került. A könyvek világa. Ettől kezdve már végleg összeszővődött az élete a könyvvel. A rabjukká is válhatott volna. Ez a világ zárttá is válhat. Az ő generációja számára a történelem sem engedte, hogy a könyveknek éljen csupán, hanem nyersen, durván közbeszólt többször is a katonai behívók barátságatlanul hivatalos nyelvében. De személyiségének szabad szelleme, humanista érzékenysége, életszeretete se engedte leragadni pusztán a könyvszakértői foglalkozás, mesterség szintjére. A háború alatti gyakori katonai behívások, szolgálat két alkalommal is hadműveleti területen, a doni visszavonulás borzalmainak átélése, töredezetté tették pályakezdését, próbára tették személyiségének erejét.

Életének éppen a fele esett a felszabadulás előtti, másik fele a felszabadulás utáni időkre. Kötelezettségeit hosszú időközön át valami időtlen, formákhoz kötött köteleességtudattal (több nyoma van hivatalos irataiban és irodalmi alkotásaiban is annak, hogy az adminisztratív botlásoktól való szorongásoktól is vezetve) teljesítette, de tisztának őrizte meg őt humanizmusa, tartózkodása a galádságoktól, majd egyre fokozódó ellenállása az embertelenséggel szemben, helyenként szkepticizmusa — az elerőtlenedések periódusaiban.

Pokokat járt és egyre érettebben lábolt át azokon, szkepszis is legyintgette, de sok tekintetben kiteljesedett az önismerete. 1942-ben megjelent kötete: a Kelepce az írástudói felelősségről vallott, a hamissal szemben az igazat mondás melletti elkötelezettséget példázta.

A nemzeti kultúra gyarapodását szolgálta, szinte teljességgé fejlesztve a könyvvel összefüggő csaknem minden hivatás gyakorlását. Nyomdai, kiadói munkát végzett, antikvárius, könyvkereskedő, könyvterjesztő, könyvszakértő, könyvtáros és író volt egyszemélyben élete során. Írói munkálkodásának folyamatában törések jelzik az emberi önismerettől a nemzeti önismeretig táguló látását. Önéletrajzában írja: „1938-tól 1948-ig elég rendszeresen jelentek meg szépirodalmi írásaim. Pár évi szünet után kezdtem megint írni.” Tényszerű közlés; nincs magyarázkodás. Hiteles kép, nem hártja a felelősséget a körülményekre.

1952-ben a Központi Antikvárium vezetésével bízták meg. Ettől az időponttól kezdve tíz éven át — sokan tudják — nemcsak egyszerűen a könyvszerető emberek, a könyvbarátok látogattak a bolt polcai közé, hanem többen olyanok is, akik az ő személyes tanácsaira hagyatkoztak, akik ha a munka engedte, intellektuális eszmecsere vagy baráti beszélgetésre vágytak.

1960-ban jelenik meg az Elfelejtett emberek című regénye, amelyben a személyes felelősségen túl már a közösségi felelősség, a közösségért felelősség kap hangot.

Magasfokú felelősségérzete, tiszta embersége, szeretetre méltó személyisége maradandóan él a Széchényi Könyvtár munkatársainak emlékezetében is. Öröm volt a könyvtáros kollégák számára is, hogy 1962 óta, mióta intézményünkben dolgozott, sorra jelentek meg kötetei: 1963-ban a Vakvágány, 1966-ban a Kopár ég, 1969-ben az Olmos eső című kötete, 1971-ben „Mondd, még meddig kell élni?” című regénye, 1972-ben Álmatlan nappalok címmel elbeszéléskötete. Reméltük, ha majd nyugdíjba tér, publikálásra kerülhet, ami megíratlan, intézményünk pedig szakértőként még mindig számíthat rá. Mert műveltségével, széles körű nyelvtudásával, irodalmi ismereteivel kiváló szakemberként munkálkodott nemzeti könyvtárunkban tizenhárom éven át. Vezette az intézmény Gyarapítási Osztályát, nagy hozzáértéssel végezte a muzeális értékű könyvek védelmével összefüggő feladatokat, ellenőrizte a nemzeti és tudományos értékek védelme szemszögéből a könyvtári dokumentumok exportját, részt vett a könyvtárak gyűjtőkörébe tartozó dokumentumok külföldre való kiszállításának engedélyezésében.

Nehéz lenne mindazt összegezni, amit könyvtári működése jelentett. Mi, a könyvtáros kollégák most nem tudnánk vállalkozni Birkás Endre művelődésünk történetében elfoglalható helyének kijelölésére. Szerény magatartású, több méltánylást érdemlő alakjává nő majd az időben nemzeti kultúránk demokratikussá és szocialistává fejlődő periódusának. Fájdalmunk és megrendülésünk is gátja ma a távozásával minket ért veszteség mérlegetésének. Fogadkozni se akarunk — tiltakozna ellene — miként őrizzük majd emlékét.

Maradandó nyomokat hagyott kezemunkája és szellemiségének hatása könyvtárunk, de más magyar könyvtárak gyűjteményének építésén, beépült mondandója olvasóinak tudatába, pszichikumába, szeretett személyiségének emléke elevenen él bennünk.

Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársainak és vezetőinek nevében, mély gyászban, de fájdalmunkon erőt véve, a tágabb könyvtáros világ részvétét is tolmácsolva búcsúzunk Birkás Endrétől, sokak Bandi bácsijától, akinek lezárult élete és tevékenysége egy ember befejezett történetévé, intézményünk történetének részévé vált.

Havasi Zoltán

A temetésen elhangzott búcsúbeszéd.